

Θεμελίωση του σπιτιού και οι διαφορές στην αντίληψη του χώρου.

Ή θυσία ενός ζωντανού οργανισμού, γιατί περί θυσίας πρόκειται, στην τελική της θεμελίωσης ενός σπιτιού είναι ένα έθιμο κοινό σχεδόν σ' όλη την Ελλάδα. Οι καταβολές του βρίσκονται πολύ μακριά, στα πρώτα βήματα της ανθρώπινης πορείας, όταν ο άνθρωπος προσπαθούσε να εξηγήσει με τούς μύθους τόν Κόσμο που τόν περιβάλλει και τή σχέση του μ' αυτόν.

Στήν εποχή μας η επίβιωση αυτού του έθιμου, κυρίως στις άγροτικές περιοχές, έχει χάσει τό πρωταρχικό του μυθικό περιεχόμενο και εμφανίζεται με τή μορφή πρόληψης. Πάντως γεγονός είναι ότι γιανά κατανοήσουμε τό περιεχόμενο τού πρέπει να πάμε πολύ πίσω ιστορικά και να δούμε τί σήμαινε κατοίκια στους διάφορους πολιτισμούς που προηγήθηκαν τού δικού μας, τού δυτικού.

1. Οι άνθρωποι στή διάρκεια τής ιστορίας τους δεν είχαν πάντοτε τήν ίδια αντίληψη για τήν κατοίκια. Ή αντίληψη αυτή διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό. Μπορούμε σε γενικές γραμμές νά πούμε, ότι έχουμε δύο

διαφορετικές εικόνες τής κατοίκιας, που αντίστοιχούν σε δύο διαφορετικούς τρόπους σκέψης: σ' αυτήν τών προβιομηχανικών πολιτισμών και σ' αυτήν τών βιομηχανικών. Κύριο χαρακτηριστικό τής σκέψης τών πρώτων είναι ή έντονη θρησκευτικότητα σε αντίθεση πρός τούς δεύτερους όπου κυριαρχεί τό κοσμικό στοιχείο. Βέβαια αυτές οι δύο δυνατότητες αντίληψης τής πραγματικότητας συνυπάρχουν σε κάθε πολιτισμό. Έκείνο που αλλάζει είναι ή σχέση μεταξύ τους, αλλά και τό περιεχόμενο, που αποκτάει ή καθεμιά απ' αυτές. Έτσι βλέπουμε στήν αρχαία Ελλάδα να ύποχρηται τό ιερό σε όφελος τού κομικού. Αυτό τό τελευταίο αντίστοιχεί στήν ανάπτυξη τής φιλοσοφικής σκέψης με βάση τήν άριστοτελική λογική, πρόδρομο τής σύγχρονης δυτικής. Βέβαια αυτό δεν εμπόδιζε νά συμβεί τό αντίθετο κατά τό Μεσαίωνα, που θά έπακολουθήσει. Γενόμενος, πάντως, είναι ότι ή υπεροχή τού κοσμικού στοιχείου ποτέ δεν έφθασε στίς διαστάσεις, που προσέλαβε στίς βιομηχανικές κοινωνίες.

2. Στους προβιομηχανικούς πολιτισμούς, όπως ήδη αναφέραμε, εκείνο που υπερέχει είναι τό ιερό - θρησκευτικό στοιχείο, που αποτελεί και τόν κατ' έξοχην κοινωνικό κώδικα. Σ' αυτούς τούς πολιτισμούς, κύριο μέλημα τού ανθρώπου είναι ή σχέση του με τό ιερό, τή μόνη πραγματικότητα. Αυτή ή σχέση επιδιώκεται σε κάθε στιγμή τής ζωής του και ένας τρόπος επίτευξης τής είναι ή μίμηση και επανάληψη όρισμένων άρχετύπων, δηλαδή όρισμένων πράξεων που λειτουργούν σάν πρότυπα, έπειδή έγιναν από τό θεό σε κάποιο μυθικό άρχικό χρόνο. Ή πιό σημαντική απ' αυτές τίς πράξεις είναι ή δημιουργία τού Κόσμου, ή Κοσμογονία, που κατέχει και τόν κεντρικό ρόλο στίς διάφορες προχριστιανικές θρησκευτικές μυθολογίες. Μέσα, λοιπόν, σ' αυτήν τή γενική θρησκευτική διάσταση αντίληψης τού κόσμου, διαφορετική είναι και ή αντίληψη τού χώρου. Αυτός ό τελευταίος δεν είναι ό γεωμετρικός, ποσοτικά καθορισμένος χώρος, αλλά ύφίσταται μία ποιοτική διαφοροποίηση. Ή έγκατάσταση σε μία περιοχή ή τό κτίσιμο μιάς κατοίκιας δεν έκλαμβάνεται τόσο σάν χώρος γεωμετρικά προσδιορισμένος, όσο ποιοτικά, σάν ιερός, σε αντίπαράθεση πρός τόν περιβάλλοντα κοσμικό χώρο. Έτσι, πάντα μέσα στό πνεύμα τού παραδοσιακού ανθρώπου, ή εγκατάσταση ή τό κτίσιμο παίρνει τή μορφή τής δημιουργίας τού Κόσμου σε μικρογραφία, ενός μικρόκοσμου. Στίς διάφορες Κοσμογονίες αυτή ή δημιουργία γίνεται με τήν επέμβαση τού θεού στο άμορφο χάος και αυτή άκριβώς ή επέμβαση τόν καθιστά ιερό. Τό χάος είναι μιά άμορφη όμοιογενής έκταση χωρίς κανένα σταθερό σημείο αναφοράς και χωρίς προσανατολισμό. Ή δημιουργία τού Κόσμου με τήν επέμβαση τού θεού έχει σάν αποτέλεσμα τήν κατάλυση τής όμοιογένειας τού χώρου και τή δημιουργία μιάς άνομοιογένειας βασισμένης στήν αντίθεση ιερό/κοσμικό. Από δω και πέρα τό κοσμικό ταυτίζεται με τό άμορφο χάος και τό ιερό παραμένει ή μόνη πραγματικότητα με μορφή, γιατί είναι δημιουργήμα τού θεού. Άλλωστε και ή λέξη καθιερώου προέρχεται από καθιερώου που σημαίνει καθιστώ κάτι ιερό, αλλά και νόμιμο όπως φαίνεται από τόν Πλάτωνα στους «Νόμους». Τό να ζει και νά κινείται μέσα σ' αυτό τόν ιερό χώρο, κοντά στό θεό — που έπιτυγχάνεται με τήν επανάληψη και μίμηση, σε συμβολικό επίπεδο, τού μούθου τής Κοσμογονίας — γίνεται υπαρξια-

κή αγνότητα του παραδοσιακού θρησκευτικού ανθρώπου.

Αυτός λοιπόν ο μύθος βλέπουμε να αποβαίνει το πρότυπο κάθε ίδρυσης ή κατασκευής και να επαναλαμβάνεται σε διαφορετικά επίπεδα, χώρας, πόλης, χωριού, ναού, σπιτιού. Η επανάληψη αυτή και η ταύτιση με την ίδια έννοια του Κόσμου σε τόσα πολλά επίπεδα δεν έχει τίποτα το άσυμβιβαστο με τη σκέψη του θρησκευτικού ανθρώπου, γιατί γι' αυτόν ο χώρος, όπως ήδη αναφέραμε, δεν είναι μια γεωμετρική, ποσοτικά μετρούμενη έννοια, αλλά έχει χαρακτηριστικά ποιοτικά και υπαρξιακά. Ο άνθρωπος υπάρχει μόνο μέσα στον ιερό και δημιουργημένο από το θεό χώρο. Μ' αυτή τη λογική βλέπουμε ότι στη Βυζαντινή περίοδο τόσο η αυτοκρατορία όσο και η Κωνσταντινούπολη, αλλά και η 'Αγία Σοφία — όπως και κάθε εκκλησία — και το παλάτι, όπου κατοικούσε ο αυτοκράτορας, ταυτίζονται με τον Κόσμο. Αυτό βέβαια συμβαίνει και σε άλλους πολιτισμούς, όπως είναι ο μεσοποταμιακός, ο αιγυπτιακός, ο άραβικός, ο ρωμαϊκός, ο περσικός αλλά και διάφοροι μακρινοί για μιά πολιτισμό, όπως οι προκολομβιανοί της λατινικής 'Αμερικής και οι πρωτόγονοι της 'Αφρικής, 'Ασίας, 'Αμερικής, σύγχρονου του δικού μας.

3. Και για να επανέλθουμε στο θέμα της επανάληψης του κοσμογονικού μύθου, που καταξιώνει κάθε κτίσιμο ή ίδρυση χώρου, διαπιστώνουμε ότι αυτή η επανάληψη δεν είναι εύκολη, γιατί συνήθως η Κοσμογονία βασίζεται σε αιματηρή θυσία: στη Μεσοποταμία ο θεός Μαρδούκ έφτιαξε τον Κόσμο από τα μέλη του τέρατος Τιαμπί. 'Ανάλογος μύθος υπάρχει και στους 'Εβραίους, τους Γερμανούς, τους 'Ινδούς και τους Κινέζους, ενώ, όπου δεν υπάρχει άμεση αναφορά σε ανάλογο μύθο, υπάρχει πάντα ένας έμμεσος τρόπος, που παραπέμπει στη δημιουργία της ζωής από το θάνατο, δηλαδή στον κύκλο της ζωής, που είναι άλλωστε και το βασικό περιεχόμενο τέτοιων μύθων. 'Υπάρχει, λοιπόν, στην αρχαία ελληνική μυθολογία η γέννηση της 'Αφροδίτης, θεάς του έρωτα, από τη Θάλασσα, στο σημείο που πέσανε τα κομμένα από τη Γη γεννητικά όργανα του Ούρανου. Στο Χριστιανισμό ο Κόσμος ξαναγεννιέται λυτρωμένος χάρη στη θυσία του Χριστού πάνω στο Σταυρό.

Αυτή λοιπόν η κοσμογονική πράξη, αυτό το αρχέτυπο, πρέπει να επαναλαμβάνεται και στο κτίσιμο ενός σπιτιού, για να αποκτήσει ο χώρος «υπαρ-

ξη», δηλαδή ιερότητα. Η επίβρωση αυτού του μύθου φτάνει ως την εποχή μας με τη μορφή της θυσίας του ζώου στη θεμελίωση του σπιτιού, που, όπως είδαμε στην αρχή, τη συναντάμε σχεδόν σ' όλη την 'Ελλάδα. Έκτός από τόν κόκορα οι πιο εύποροι σφάζουν όρνι ή κατσίκι το οποίο τρώνε μετά ψητό οι μαστόροι. Πάντως το πιο συνηθισμένο είναι να σφάζουν κόκορα και με το αίμα του να ραντίζουν τόν θεμέλιο λίθο. 'Υπάρχει όμως και μία άλλη παραλλαγή αυτής της θυσίας που διατηρεί απόψη κοινού άνθρωποθυσίας. Ο μάστορας «καρφώνει» τη σκιά κάποιου περστικού, κατά προτίμηση νέου, με τόν θεμέλιο λίθο. Ο άνθρωπος αυτός σε 40 μέρες θα πεθάνει και θα γίνει τόν στοιχειό, δηλαδή τόν πνεύμα του σπιτιού. Γι' αυτό σε πολλές περιοχές λένε ότι πρέπει να προσέχει κανείς όταν περνάει κοντά από σπίτι που θεμελιώνεται, ενώ ο μάστορας που βάζει τόν θεμέλιο φροντίζει να είναι αντίθετα στον ήλιο για να μην πέσει η σκιά του στο σημείο του θεμέλιου λίθου και πλάκωθεί από αυτόν.

Τό περιεχόμενο αυτών τών μύθων, κατάλογο πολλών αρχαίων πολιτισμών αλλά και συγγενικό διάφορων πρωτόγονων, σύγχρονών μιας κοινωνίας της 'Αφρικής, 'Ασίας, 'Αυστραλίας, 'Αμερικής, βασίζεται στην αντίληψη ότι για να διατηρηθεί μία κατασκευή πρέπει να δεχτεί ζωή και ψυχή. Στη Βαλκάνια αυτές οι δοξαρίες έγιναν αφορμή για τη γέννηση πολλών παραδόσεων που ή πιο γνωστή στην 'Ελλάδα είναι τó κτίσιμο της υναίκατος από πρωτομάστορα στο γεφύρι της 'Αρτας. 'Ανάλογες παραδόσεις έχει ή Γιουγκοσλαβία και ή Ρουμανία.

Συμβαίνει καμιά φορά, παράλληλα με τη θυσία να τοποθετούνται στις 4 γωνιές τών θεμελίων του σπιτιού 4 μουκαλάκια με άγιασμα. Κι αυτός πάλι είναι ένας τρόπος ιεροποίησης του σπιτιού. 'Από τη μιά έχουμε τόν εξαγνιστικό χαρακτήρα τού άγιασμού γιατί τó νερό παραπέμπει στην ίδια τη ζωή: ή γη αναδύθηκε από τά νερά (τό άμορφο και ρευστό στοιχείο) σύμφωνα με τήν Παλαιά Διαθήκη, ενώ στις άλλες Κοσμογονίες τó τέρας που σκότωσε ο θεός, δημιουργός είναι υδρόβιο. 'Από τήν άλλη ο έντοπισμός τών 4 σημείων στό σπίτι παραπέμπει στά 4 σημεία τού όρίζοντα και κατά προέκταση στόν Κόσμο. Αυτή ή σχηματική απόδοση τού Κόσμου με τά 4 σημεία τού όρίζοντα ἀπαντάρει σχεδόν σε όλους τούς μεσογειακούς πολιτισμούς και στόν

Χριστιανισμό σχηματοποιείται με τó σταυρό. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι άπώτερος σκοπός τού παραδοσιακού θρησκευτικού ανθρώπου είναι, διαμέσου της κοσμογονικής πράξης, να ζησει σ' ένα χώρο εξαγνισμένο όπως ήταν στην αρχή που τόν δημιούργησε ο θεός. Αυτός ο εξαγνισμός του σπιτιού - κόσμου επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο στά σπίτια με τόν άγιασμό τά Θεοφάνεια που συμπίπτουν και με τήν αρχή του χρόνου, δηλαδή τή συμβολική αρχή μιάς καινούριας ζωής. Αυτές οι έννοιες του σπιτιού παραμένουν άκόμη και στην εποχή μιας καλυμμένης κάτω από διάφορες εκφράσεις όπως αυτή που λέμε για ένα νιόπαντρο ζευγάρι «οτι κτίσει τόν σπίτι τού» που είναι συνώνυμο τού «φτιάχνουν τή ζωή τους» και «κτίζουν τόν κόσμο τους», δηλαδή τó ξεκίνημα μιάς νέας ζωής.

A.I.

Βιβλιογραφία

M. ELIADE, *Traité d' histoire des religions*, Payot, Paris 1964.
M. ELIADE, *Le sacré et le profane*, Idées, Gallimard, Paris 1965.
La naissance du monde, Seuil, coll. Sources orientales, τόμος 1, Paris 1959.

The Foundation of a House and the Differences in the Perception of Space

The custom of the sacrifice of an animal, usually of a cock, on the foundations of a house but also the reference of the popular tradition to the sacrifice or the "built-in" of a human being, both done on the purpose of reinforcing, metaphorically, a building, are explained by the common in many civilizations belief that the ill-fated building and its surroundings obtain life through the sacrifice of a living creature.

This happens because in the traditional pre-industrial civilizations the concept of space is qualitative and existential, while in the industrial civilizations it is quantitative and geometrically measured. The traditional man, a purely religious being seeks the sanctification of his dwelling where he will coexist with the divinity.

The sanctification is achieved through the repetition and imitation of various deeds that god performed in some initial, mythic time. The most important of these deeds is the Cosmogony, which almost in every religion is accompanied by a sacrifice. Therefore, the building of a house, as far as the religious, traditional man is concerned, must be a miniature of the Cosmogony, a belief and a need responsible for the above mentioned sacrifice.